

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ КОМАНДНИХ СПОРТИВНИХ ІГОР ЯК ПІДГРУНТЯ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ У КОМАНДНИХ СПОРТИВНИХ ІГРАХ

Мітова Олена

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

Анотація

Актуальність теми дослідження. Аналіз сучасних тенденцій розвитку командних спортивних ігор, особливостей багаторічної підготовки спортсменів, які в них спеціалізуються та останні наукові дослідження у системі контролю в олімпійському спорті свідчить про необхідність наукового обґрунтування системи контролю, яка б була узгоджена із завданнями та спрямованістю стадій і етапів багаторічної підготовки, особливостями виду командної гри. **Мета дослідження:** проаналізувати динаміку розвитку командних спортивних ігор як підґрунтя формування системи контролю у командних спортивних іграх у процесі багаторічної підготовки. **Матеріал і методи:** формування системи контролю у командних спортивних іграх було сформовано на основі узагальнення наукових досліджень зі спортивних ігор, відбувалось поєднання сучасних тенденцій розвитку ігрових командних видів спорту та останніх тенденцій системи теоретичних знань про контроль у системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті. В ході дослідження було використано такі методи дослідження: аналіз спеціальної, науково-методичної літератури, аналіз документальних матеріалів, педагогічне спостереження, системний метод, узагальнення та систематизація даних. **Результати роботи:** у статті проаналізовано розвиток командних спортивних ігор, представлено специфічні особливості багаторічної підготовки, як у класичних видах, так і у різновидах командних ігор олімпійського, неолімпійського, дефлімпійського та паралімпійського спорту, окреслено підґрунтя формування уніфікованої системи контролю у командних спортивних іграх у процесі багаторічної підготовки. **Висновки:** формування системи контролю в командних спортивних іграх у процесі багаторічної підготовки дозволяє покращити процес

Dynamics of development of team sports games as a groundwork for formation of a modern control system in team sports games

Mitova Olena

Abstract

Relevance of the research subject. Analysis of current trends in the development of team sports, features of long-term training of athletes who specialize in them and the latest research in the control system in Olympic sports shows the need for scientific substantiation of the control system, which would be consistent with the tasks and stages of long-term training, peculiarities of team game. **The purpose of the study:** to analyze the dynamics of the development of team sports games as a groundwork for the formation of a control system in team sports games in the process of long-term training. **Material and methods:** the formation of control system in team sports games was done on the basis of generalization of research on sports games, there was a combination of modern trends in team sports and the latest trends in theoretical knowledge about control in the training of athletes in Olympic sports. In the course of the research the following methods were used: analysis of special, scientific and methodological literature, analysis of documentary materials, pedagogical observation, system method, generalization and systematization of the data. **The results of the study:** the article analyzes the development of team sports games, presents specific features of long-term training both in classical and in the types of team games of Olympic, non-Olympic, Deaflympic and Paralympic sports, outlines the basis for a unified control system in team sports games in the process of long-term training. **Conclusions:** the formation of a control system in team sports games in the process of long-term training can improve the process of managing the training process and competitive activities, taking into account the specifics of

II. Науковий напрям

управління навчально-тренувальним процесом і змагальною діяльністю, з урахуванням специфічності командної гри та завдань етапу багаторічної підготовки. team playing and tasks of long-term training stage.

Ключові слова: система контролю, командні спортивні ігри, багаторічна підготовки. **Keywords:** control system, team sports games, long - term training.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток командних спортивних ігор вимагає від науковців і фахівців постійного пошуку вдосконалення усіх складових системи підготовки. Окрім того, суттєві відмінності порівняно з індивідуальними видами спорту мають принципи підготовки спортсменів у ігрових видах спорту [1, с. 112; 6, с. 420].

Зростання популярності командних спортивних ігор потребує втілення сучасних методів контролю рівня підготовленості спортсменів. І, в першу чергу, необхідності вдосконалення та науково-методичного обґрунтування системи контролю з урахуванням завдань, спрямованості, вікових особливостей спортсменів на кожному етапі багаторічної підготовки [3, с. 12; 4, с.7; 5, с. 5; 6, с. 1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз сучасних тенденцій командних спортивних ігор дозволяє зробити висновок, що командні спортивні ігри перетворилися в потужну спортивну індустрію зі своєю великою аудиторією вболівальників на стадіонах і телеглядачів, що сприяє подальшому зростанню спортивної конкуренції та видовищності змагань. Ці дані підтверджуються іншими науковцями [15, с. 33; 16, с. 221].

Науковцями з'ясовано, що основним фактором досягнення стійких спортивних результатів у концепції підготовки спортсменів у командних ігрових видах спорту є постійне вдосконалення технології підготовки. На прикладі гандболу автором виявлено такі специфічні тенденції розвитку спортивної підготовки: інтенсифікація навчально-тренувального процесу; підвищення рівня спеціальної фізичної підготовки в навчально-тренувальному процесі; уніфікація підготовки завдяки впровадженню в гандбольному просторі інноваційних технологій (TRX, Вeep-test і т.п.); персоніфікація індивідуальної підготовки в рамках стабілізованих параметрів тренувального навантаження за часом, кількістю тренувань і тренувальних днів; поєднання індивідуального та командного підходів у плануванні та програмуванні процесу підготовки команди; збільшення кількості контрольних ігор у річному макроциклі; прискорення процесу підготовки внаслідок постійного вдосконалення методики навчання зі швидкою девальвацією техніко-тактичних дій; доведення підготовленості гандболістів високої кваліфікації до рівня перманентної готовності до змагальної діяльності; стирання граней між періодами підготовки з редукцією відновного періоду в річному макроциклі [21, с. 1380].

У зв'язку із зазначеним вище, актуальним є аналіз динамічного розвитку командних спортивних ігор щодо вдосконалення системи контролю й її складових відповідно до стадій та етапів багаторічної підготовки спортсменів, які в них спеціалізуються.

Зв'язок роботи з важливими науковими програмами або практичними завданнями. Дослідження виконувалися відповідно тематичному плану наукових досліджень Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту на 2016-2020 рр. за темою «Теоретико-методичні основи планування та контролю у спортивних іграх у процесі багаторічного удосконалення» (номер державної реєстрації 0116U003012) та на 2021-2025 рр. за темою «Удосконалення різних сторін підготовленості спортсменів, які спеціалізуються у спортивних іграх на різних етапах багаторічної підготовки» (номер державної реєстрації 0121U108307).

Мета дослідження: на основі науково-методичної літератури проаналізувати розвиток командних спортивних ігор як підґрунтя формування сучасної системи контролю у командних спортивних іграх.

Матеріали та методи.

Організація дослідження. Пошук даних здійснювався за допомогою аналізу науково-методичної літератури та нормативної документації.

Процедура. Наукове обґрунтування динамічного розвитку командних спортивних ігор, як підґрунтя формування сучасної системи контролю було сформовано на основі узагальнення наукових досліджень зі спортивних ігор, відбувалось поєднання сучасних тенденцій розвитку ігрових командних видів спорту та останніх тенденцій системи теоретичних знань про контроль в системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті.

Методи дослідження. В ході дослідження було використано такі методи дослідження: аналіз спеціальної, науково-методичної літератури, аналіз документальних матеріалів, системний метод, узагальнення та систематизація даних.

Аналіз спеціальної, науково-методичної літератури використано для з'ясування сучасних тенденцій розвитку командних спортивних ігор, проблемного поля багаторічної системи підготовки у командних спортивних іграх. Аналіз документальних матеріалів використано для визначення розвитку різних класичних видів командних ігор та їх різновидів у системі олімпійського, неолімпійського, параолімпійського та дефлімпійського спорту. Початковий пошук науково-методичної літератури охопив 50 джерел; в остаточний список включено 22 джерела.

Системний метод полягав у дослідженні сучасних тенденцій розвитку командних спортивних ігор і виявленні взаємозв'язку з різними складовими системи контролю в командних спортивних іграх у процесі багаторічної підготовки, як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд сукупності багаторічної системи підготовки як підґрунтя для формування сучасної системи контролю з урахуванням спрямованості та завдань кожної стадії й окремого етапу. Метод узагальнення та систематизації даних використовувався з метою представлення розвитку командних спортивних ігор, виявлення спільних і відмінних рис у кожному виді спорту, етапах багаторічної підготовки з урахуванням перспектив розробки уніфікованої системи контролю.

Результати дослідження та їх обговорення. За узагальненими даними інтернет-ресурсів, науковцями виявлено [2, с. 15; 6, с. 97; 22, с.1], що за останні десять років рейтинг популярності командних ігрових видів спорту суттєво

II. Науковий напрям

підвищився, вони входять до першої топ-десятки видів спорту (табл. 1).

Якщо у 2011 році до першої десятки рейтингу найпопулярніших видів спорту у світі входили 3 види командних спортивних ігор (футбол, баскетбол, волейбол), у 2013 р. – 6 (футбол, бейсбол, баскетбол, хокей, регбі, волейбол), то у 2015 р. вже 7 видів командних ігор (футбол, крикет, бейсбол, баскетбол, хокей, регбі, волейбол) стали одними з найпопулярніших видів спорту на п'яти континентах, причому ще 3 види спорту, які увійшли до топ-десятки за популярністю, є теніс, настільний теніс та гольф, які також за класифікацією видів спорту є спортивними іграми [2, с.15].

Таблиця 1

Рейтинг найпопулярніших видів спорту у світі (2011-2021 рр.) [2, 6, 22]

№ п/п	Рік					
	2011	2013	2015	2017	2019	2021
1	легка атлетика	футбол	футбол	футбол	футбол	футбол
2	футбол	теніс	теніс	крикет	крикет	крикет
3	плавання	бокс	крикет	хокей на траві	хокей	хокей
4	йога	бейсбол	бейсбол	теніс	теніс	теніс
5	велоспорт	настільний теніс	баскетбол	волейбол	волейбол	волейбол
6	баскетбол	баскетбол	настільний теніс	настільний теніс	настільний теніс	настільний теніс
7	волейбол	хокей	хокей	бейсбол	баскетбол	баскетбол
8	аеробіка	гольф	гольф	гольф	бейсбол	бейсбол
9	теніс	регбі	регбі	баскетбол	регбі	регбі
10	бодібілдинг	волейбол	волейбол	американський футбол	гольф	гольф

У 2017 році ця тенденція зберігається – 7 командних ігор в топ-десятці, відбуваються лише деякі переміщення: американський футбол змінив регбі; хокей на траві змінив хокей на льоду. Аналогічна ситуація спостерігається за кількістю командних ігрових видів у топ-десятці і в 2019 році, всередині групи змінюються місця в баскетболі, гольфі та бейсболі, четверту позицію займає хокей, який витіснив хокей на траві, а замість американського футболу до десятки потрапив регбі. У 2021 році рейтинг популярності такий же, як і у 2019 році [6, с.97; 22, с.1].

Така позитивна динаміка популярності командних спортивних ігор потребує нових знань у теорії та методиці підготовки спортивних ігор, сучасних досліджень з урахуванням тенденцій, притаманних спорту ХХІ століття та спортивним іграм тощо.

Для формування уніфікованої системи контролю в командних спортивних іграх, що ґрунтується на загальних закономірностях теорії спорту, враховуючи інформативні критерії, характерні для різних ігрових командних видів спорту, вікових категорій, етапів багаторічної підготовки та рівня кваліфікації команд тощо, на першій стадії дослідження нами було вивчено сучасний етап розвитку командних видів спорту та їх різновидів, що належать до олімпійського, неолімпійського, дефлімпійського та паролімпійського

II. Науковий напрям

спорту (табл. 2) [6, с.99].

Таблиця 2

Різновиди командних спортивних ігор в олімпійському, неолімпійському, паролімпійському та деолімпійському спорті

Олімпійський спорт	Неолімпійський спорт	Деолімпійський спорт	Паролімпійський спорт
Баскетбол Баскетбол 3x3	Радіалбаскет	Баскетбол	Баскетбол на візках (УОРА)
Бейсбол			
Волейбол Пляжний волейбол	Аквavoлейбол Болотний волейбол Воллібол Гігантський волейбол Мініволейбол Парковий волейбол Піонербол Японський волейбол	Волейбол Пляжний волейбол	Волейбол сидячи (УОРА) Голбол (вади зору)
Водне поло			
Гандбол	Пляжний гандбол	Гандбол	
Керлінг			
Регбі	Регбіліг		Регбі на візках (УОРА)
Хокей з шайбою			
Хокей на траві			
Футбол	Американський футбол Мотобол Пляжний футбол Футбег Нет-гейм Футзал	Футбол	Футбол 5x5 (вади зору) Футбол 7x7 (ДЦП)
Ігри з м'ячем	Боссабол Корфбол Кертибол Поло Сепактакрав Слембол Стекбол Фаустбол та ін.		

Сучасним спортивним іграм – баскетболу, волейболу, футболу – притаманна поява та розповсюдження на основі класичних видів спортивних ігор цілої низки їх різновидів. Провідними країнами в цьому напрямку виступають США, Іспанія, Франція, Литва, Сербія, Хорватія, Німеччина, Фінляндія, КНР.

Розвиток спортивних ігор, поширення їхньої популярності та масовості сприяє впливу на суспільство, особливо в країнах з розвиненою матеріально-технічною базою, відповідною школою підготовки, стабільними спортивними результатами протягом багатьох років і сталими традиціями.

Однією з особливостей є й те, що для командних спортивних ігор характерні види та дисципліни, які мають свої правила та умови змагальної діяльності відповідно віку (рис. 1).

II. Науковий напрям

Так, наприклад, в баскетболі окремою дисципліною виступає баскетбол 3х3. Він набуває стрімкої популярності і на Іграх XXXII Олімпіади був включений до олімпійської програми. Аналіз наукових праць [1, с.112; 6, с. 100; 14, с. 44] та виступів збірних команд України свідчить про суттєві специфічні особливості та відмінності баскетболу 3х3 у порівнянні з класичним видом. Це, по-перше, інтенсивність виконання техніко-тактичних дій під час матчу; швидкий перехід від дій в атаці до захисних й навпаки; збільшення сумарного навантаження на кожного гравця команди. Протягом дня команда може брати участь у 2-3 офіційних матчах відповідно. У неофіційних змаганнях кількість ігор протягом дня може складати 5 і більше, змагання можуть тривати цілий день, а останніми роками набувають популярності нічні турніри з баскетболу 3х3. Перший олімпійський турнір з баскетболу 3х3 пройшов на XXXII Олімпійських іграх у Токіо-2020. Змагання продемонстрували непередбачуваність розіграшів ігрових моментів, значущість інтегральної підготовленості спортсменів найвищого рівня, чинники синергії роботи баскетбольних команд у ключових матчах. Яскравим прикладом різнобічної підготовленості стала чоловіча команда з Латвії – перший олімпійський чемпіон з баскетболу 3х3.

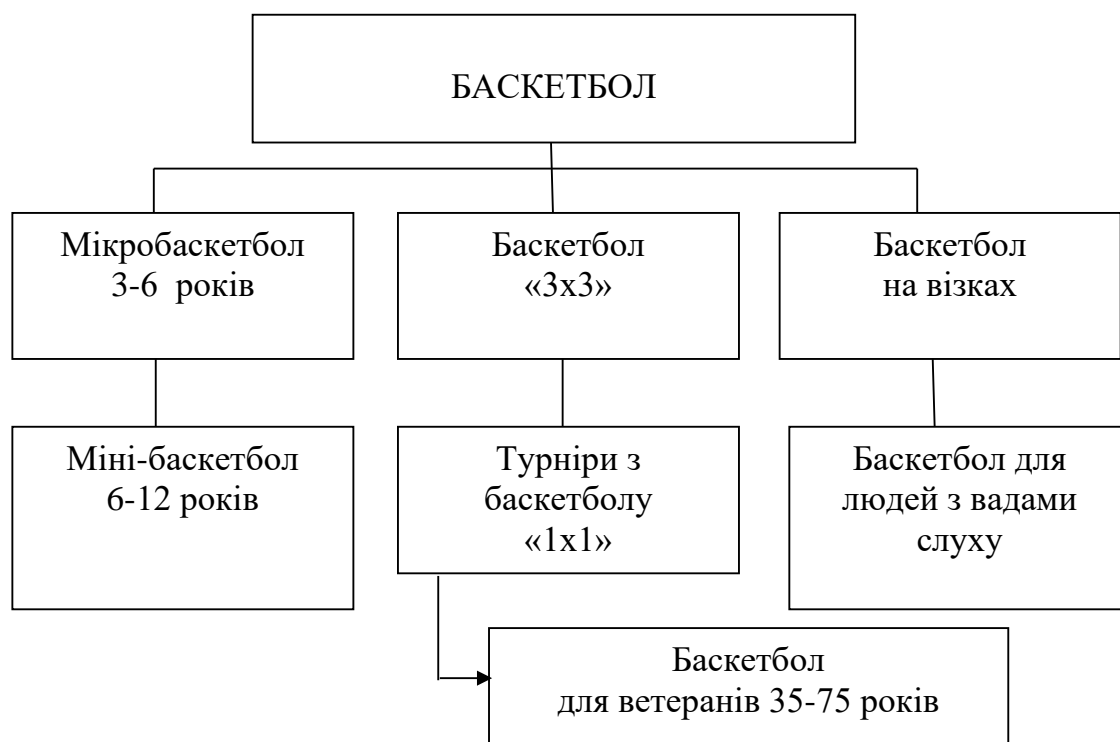

Рис. 1. Види баскетболу

Дослідженнями науковців підтверджуються особливості та відмінності у волейболі [13, с. 87; 19, с. 238]. Так, кількість дозволених передач у класичному волейболі розподіляється між шістьма польовими гравцями, тоді як у пляжному волейболі між двома гравцями, і практично кожен другу взаємодію з м'ячем виконує один і той самий гравець. Це унеможливорює абстрагування від епізоду гри та висуває підвищені вимоги до концентрації уваги, яка залежить від індивідуальних психомоторних і фізичних якостей

гравців. Автори акцентують увагу, що значення під час гри у пляжний волейбол (порівняно з класичним волейболом та іншими ігровими видами спорту, де гра відбувається в умовах відкритого простору, на відкритих майданчиках) набуває вміння орієнтуватися у просторі в умовах відсутності або наявності незначної кількості зовнішніх орієнтирів (окрім ігрової сітки та стоек). При цьому найбільша кількість ігрових дій відбувається на висоті, вищій за зріст гравців, що вимагає від них постійного контролю м'яча, який знаходиться над головою. В умовах значного дефіциту часу гравцю необхідно контролювати зовнішні орієнтири периферійним зором або постійно переключати увагу на зовнішні орієнтири, гравців команди суперника та здійснювати контроль м'яча та свого партнера [13, с. 92; 19, с. 240].

Не менш важливою проблемою залишається недостатність наукового забезпечення навчально-тренувального процесу спортсменів із вадами здоров'я, які спеціалізуються у командних спортивних іграх [8, с. 30; 9, с. 74; 11, с. 135; 12, с. 45].

Однією з тенденцій розвитку командних спортивних ігор є зростання їх популярності на Олімпійських, Паралімпійських, Дефлімпійських іграх та Всесвітніх іграх ветеранів [6, с.10; 11, с.135]. На Паралімпійських іграх 2016 року у Ріо-де-Жанейро в програму змагань було включено 6 видів командних спортивних ігор: баскетбол на візках (УОРА), волейбол сидячи (УОРА), голбол (вади зору), регбі на візках (УОРА), футбол 5x5 (вади зору), футбол 7x7 (ДЦП), така ж програма зберіглася й на Паралімпійських іграх у Токіо-2020 [6, с. 103].

Серед зазначених вище спортивних ігор, що культивуються у системі паралімпійського руху, футбол спортсменів із захворюваннями церебральним паралічем є найбільш поширеним. Останнім часом процес підготовки до змагань вимагає від футболістів з вадами більше витрат часу за рахунок часу на відновлення всіх систем організму. Це вимагає оптимізації методики підготовки у футболі спортсменів з вадами, зміни підходів до організації та планування навчально-тренувальної роботи для такого контингенту спортсменів у секціях, інформаційного забезпечення щодо роботи зі спортсменами з вадами [8, с. 30].

У класичному футболі накопичено великий обсяг експериментального матеріалу, практичний досвід отримав ґрунтовне узагальнення, це спрямувало пошуки науковців у напрямку досліджень з футболу для осіб з вадами опорно-рухового апарату (з усіма його різновидами та нозологіями). І саме передовий науково-методичний досвід провідних тренерів і фахівців професійних команд вищої, першої та другої ліг, клубних команд різного рівня є підґрунтям для формування системи підготовки у спортивних іграх для спортсменів з вадами [6, с.102; 8, с. 31].

У командних ігрових видах спорту не можна визначити пріоритетність однієї або двох-трьох сторін підготовленості, оскільки саме за рахунок їх реалізації в комплексі спортсмени можуть досягти переваги. Суттєву відмінність підготовки мають спортсмени з порушенням опорно-рухового апарату, оскільки їх змагальна діяльність значно відрізняється від спортсменів-олімпійців. Такі відмінності має волейбол сидячи, змагальна діяльність якого здійснюється сидячи, що вимагає від волейболістів з

II. Науковий напрям

порушенням опорно-рухового апарату достатнього рівня насамперед фізичної підготовленості та технічної майстерності. Крім того, сучасні дослідження науковців свідчать про те, що існує взаємозалежність між розвитком фізичних якостей і ефективністю оволодіння певними технічними прийомами [11, с. 138].

На XXIV Дефлімпійських іграх-2021 у Кашіас-ду-Лул (Бразилія) яскраво виступили представники командних спортивних ігор і стали призерами дефлімпійського турніру (волейбол – чоловіки II місце, жінки – III місце), а чоловічі баскетбольна та футбольна збірні стали дефлімпійськими чемпіонами. Незважаючи на високі досягнення та зацікавленість з боку науковців і проведення низки досліджень в адаптивному спорті [9, с.75; 12, с. 45], науковий доробок з питань контролю підготовленості цього контингенту є недостатнім, відсутня система інформативних тестів для оцінки підготовленості та моніторингу спортсменів із вадами тощо.

З урахуванням поглядів і підходів до багаторічної підготовки спортсменів в олімпійському спорті, запропонованих В.М. Платоновим [10, с.332] згідно з якими він поділяє багаторічну підготовку на дві стадії: перша стадія – становлення та розвитку можливостей спортсменів, та друга стадія – максимальної реалізації спортивної майстерності, нами було представлено різновиди спортивних ігор з урахуванням віку, стадій та етапів багаторічної підготовки. У табл. 3 наведено різновиди гри на прикладі баскетболу.

Таблиця 3

Розподіл різновидів гри у баскетбол на етапах та стадіях багаторічної підготовки відповідно до віку спортсменів [6]

Вид гри у баскетбол	Вік, років	Багаторічна підготовка
<i>I стадія - становлення та розвитку можливостей спортсменів</i>		
Мікробаскетбол	3-6	Дошкільне фізичне виховання
Міні-баскетбол	6-12	Масовий спорт Шкільний спорт (уроки фізичної культури та спортивні секції у ЗЗСО) Етап початкової підготовки
Баскетбол	12-14	Етап попередньої базової підготовки
	15-17	Етап спеціалізованої базової підготовки
	18-20	Етап підготовки до вищих досягнень
<i>II стадія - максимальної реалізації спортивної майстерності</i>		
Баскетбол	з 21-23 до 28-30	Етап максимальної реалізації індивідуальних можливостей
	28-32*	Етап збереження вищої спортивної майстерності
	33-35*	Етап поступового зниження досягнень
Максібаскет (для ветеранів)	35-70	Етап виходу зі спорту вищих досягнень

Примітка. * - на етапах збереження вищої спортивної майстерності й поступового зниження досягнень вказано середні показники віку закінчення етапу, але є окремі випадки, коли спортсмени лише з 40 років розпочинають знижувати показники своїх досягнень, що пов'язано зі специфікою виду спортивної гри, ігрового амплуа гравця й рангом команди, за яку він виступає на змаганнях

Аналіз нормативної документації, переважно навчальних програм з баскетболу для ДЮСШ, СДЮСШОР, ШВСМ та СНЗСП свідчить про

II. Науковий напрям

забезпеченість програмним матеріалом, навантаженням і системою контролю лише дитячо-юнацького баскетболу з 8 до 20 років. Баскетболісти у командах студентської ліги, першої ліги, вищої ліги, суперліги здійснюють тренувальний процес за розробленим тренером або клубом планом підготовки.

Всі інші види баскетболу, такі як мікробаскетбол, міні-баскетбол, залишаються без належної системи контролю за фізичним станом та рівнем підготовленості дітей з урахуванням завдань кожного року навчання та змісту навчальної програми [18, с. 7]. Не упорядковано систему підготовки та систему контролю у ветеранському спорті – максібаскеті, з урахуванням вікових особливостей спортсменів.

Щодо інших видів спорту 3x3, 1x1, баскетболу на візках, баскетболу для спортсменів з вадами слуху, то в більшості випадків вони копіюють систему підготовки та систему контролю з класичного баскетболу, адаптуючи її під специфічність виду спорту, однак це не завжди є раціональним і узгодженим зі специфічними особливостями змагальної діяльності у цих видах спорту [6, с. 100; 9, с. 75; 12, с. 50].

Складна структура спортивної підготовки у командних ігрових видах спорту вимагає від фахівців застосування підходу до розробки системи комплексного контролю, підґрунтям якого виступають принципи та положення системного, комплексного, синергетичного, диференційованого, особистісно-діяльнісного та індивідуального підходів, спрямованого на всебічне вивчення особистостей та організму спортсмена з педагогічних, психологічних і медико-біологічних позицій [7, с. 198].

Окрім того, різною буде спрямованість контролю на першій та другій стадії (рис. 2.).

Рис 2. Спрямованість контролю на різних стадіях багаторічної підготовки у командних спортивних іграх

Отже, якщо в дитячо-юнацькому спорті систему контролю більше спрямовано на визначення підготовленості спортсменів для перспективи подальшого продовження занять спортивними іграми, то в спорті вищих

досягнень – на визначення можливостей спортсменів при формуванні складу команди та показників функціональних можливостей, психічного стану, техніко-тактичної та інтегральної підготовленості, мікроклімату колективу збірних команд країни, клубних команд і індивідуальних особливостей кожного члена команди.

Виявлено недостатню обґрунтованість термінів проведення етапного контролю упродовж річного циклу, які мають бути узгоджені з регламентом і календарем змагань (або декількох змагань, наприклад, чемпіонат країни, кубок країни, Єврокубок, чемпіонат Європи тощо), особливостями участі спортсменів у змаганнях із двох різновидів командної гри (наприклад, баскетбол та баскетбол 3×3); особливості участі спортсменів за команди різних ліг (суперліга, вища ліга (дубль команди суперліги)).

Комплекс тестів і показників для оцінювання підготовленості спортсменів на першому етапі багаторічної підготовки не може бути однаковим для всіх вікових категорій, він повинен формуватися з огляду на завдання та зміст підготовки на кожному означеному етапі багаторічної підготовки.

Дискусія. Фахівцями з командних спортивних ігор проведено багато досліджень щодо контролю у різних періодах річного макроциклу [3, 5, 6, 16]. В основному у наукових дослідженнях звертається увага на зміни показників формування технічної, спеціальної фізичної та психологічної підготовленості атлетів, їх показників змагальної діяльності [15, 16, 19, 21].

Характерною особливістю командних спортивних ігор є те, що показники різних сторін підготовленості та змагальної діяльності наприкінці змагального періоду частіше знижуються, ніж підвищуються. Це пов'язано з тривалим та емоційно напруженим змагальним періодом і з важливістю психологічної підготовленості та функціональних можливостей спортсменів-ігровиків. Таким чином, повинні змінюватися і критерії контролю протягом річного циклу у різних періодах макроциклу, і комплекси тестів, і шкали оцінювання [6].

За доведеними даними попередніх наукових досліджень нам вдалося окреслити показники, які є предметом контролю [4, 5, 8, 11] у командних спортивних іграх з урахуванням вікових відмінностей і залежно від ігрового амплуа, зокрема: показники техніко-тактичних дій під час змагальної діяльності; рухова діяльність протягом гри (кількість переміщень, стрибків, прискорень тощо); рівень технічної, фізичної (загальної та спеціальної), тактичної, теоретичної, психологічної видів підготовленості; обсяг і інтенсивність тренувального та змагального навантаження; рівень взаємовідносин і соціального статусу гравців у команді [19, 20]; особливості жіночого організму [19]; антропометричні показники фізичного розвитку; стан функціональних систем; психофізіологічні особливості. Взаємозв'язок між означеними показниками є більш значущим для атлетів, які спеціалізуються саме у командних спортивних іграх [5, 12, 16]

Отже, наші дослідження теоретично обґрунтовують питання про те, що окрім урахування завдань і спрямованості етапу багаторічної підготовки система контролю в командних спортивних іграх і такі її складові як система критеріїв контролю, система тестів та система оцінки повинні узгоджуватися

з періодами річного циклу підготовки. Відсутність наукового обґрунтування застосування тих чи інших тестів, шкал оцінювання протягом річного циклу не дозволяють об'єктивно оцінити важливість тих чи інших показників підготовленості гравців у командних спортивних іграх на різних етапах річного макроциклу враховуючи довгу тривалість змагального періоду (6-8 місяців) та систему проведення змагань (колова, турова, на вибування, «бабли»), й особливо фінальної частини розіграшу призових місць (серія плей-офф).

На відміну від даних досліджень О. Івченко [3], О. Пікінер [9], Оліінок І. [17], V.Tyshchenko [19] та ін. авторів, які у своїх дослідженнях здійснювали контроль у різних командних спортивних іграх на різних етапах багаторічного вдосконалення, нами визначено відмінності у спрямованості контролю на різних стадіях та етапах багаторічної підготовки з урахуванням особливостей системи підготовки у різних олімпійських, неолімпійських, паралімпійських та дефлімпійських видах командних ігор.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене зазначимо, що у зв'язку з сучасними тенденціями розвитку командних спортивних ігор виникає необхідність формування уніфікованої системи контролю в ігрових видах спорту. Загальна система контролю повинна включати етапність, критерії оцінки, методи, засоби контролю, мету, завдання для кожного етапу багаторічної підготовки, гендерні відмінності, особливості інвентарю та обладнання, як у класичному виді спортивних ігор (баскетбол, волейбол, футбол тощо), так і у чітко означеному різновиді командної спортивної гри: по-перше, залежно від віку її призначення (мікробаскетбол, міні-баскетбол, максібаскет, міні-волейбол та ін.) й, по-друге, залежно від кількості членів команди (пляжний волейбол, баскетбол 3х3, регбіліг-7 тощо).

Невивченим залишається питання адаптації або модифікації педагогічних тестів або створення нових контрольних вправ для неолімпійських, паралімпійських і дефлімпійських видів спортивних ігор і шкал оцінювання рівня підготовленості спортсменів, які в них спеціалізуються.

Необхідно зазначити, що в Україні зменшення віку для занять спортом на початковому етапі спортивної підготовки в ряді видів спорту обґрунтовується низкою нормативно-правових документів галузі фізичної культури і спорту, де етап початкової підготовки є першим щаблем у спорті вищих досягнень після навчання елементам виду спорту в системі дитячого масового спорту.

Перспективним напрямом тестування у контактних спортивних іграх (баскетбол, гандбол, футбол, регбі та ін.), особливо на другій стадії багаторічної підготовки, є розроблення контрольних вправ із супротивом умовного пасивного та активного суперника.

Водночас виникає необхідність створення контрольних засобів: тестів, контрольних вправ і контрольних ігор для оцінювання підготовленості окремих гравців, групи гравців і команди в цілому не тільки як нормативів із тактичної підготовленості всієї команди, зокрема виконання тих чи інших комбінацій на майданчику за таких умов, як ліміт часу, перевага чи меншість нападників або захисників, але й з інших видів підготовленості: фізичної,

технічної, психологічної, теоретичної та інтегральної. При цьому об'єктом контролю може бути, як сума показників (предмету контролю), коли кожний учасник тесту виконує однакове завдання, так і синергія, коли кожний учасник тесту (гравець) виконує своє завдання, рух, дію для загального результату.

Список літературних джерел

1. Безмилов М., Шинкарук О. (2020). Тенденції та актуальні проблеми підготовки баскетболістів високого класу в сучасних умовах глобалізації та популяризації баскетболу. Фізична культура, спорт та здоров'я нації: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Твори».;9(28):112-131.
2. Борисова ОВ, Сушко РО. (2016). Розвиток спортивних ігор в умовах глобалізації спорту [методичні рекомендації]. Київ.: Вид. «Науковий світ». 35 с.
3. Івченко ОМ. (2019). Комплексний контроль підготовленості баскетболістів на етапі попередньої базової підготовки [дисертація]. Дніпро. 327 с.
4. Корягін В.М., Блавт О.З. (2019). Інноваційні технології тестового контролю у фізичному вихованні і спорті [монографія]. Львів. Видавництво «Львівська політехніка». 236 с.
5. Костюкевич В. М., Врублевський Є.П., Вознюк Т.В. [та ін.]. (2017). Теоретико-методичні основи контролю у фізичному вихованні та спорті [монографія]. За заг. ред. В.М.Костюкевича. Вінниця ТОВ «Планер». 191 с.
6. Мітова О.О. (2021). Теоретико-методичні основи контролю в командних спортивних іграх в процесі багаторічного вдосконалення. дисертація. доктора. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.01. НУФВСУ. К. 595 с.
7. Мітова О., Шинкарук О. (2022). Обґрунтування підходу до формування системи контролю у командних спортивних іграх. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 1. 191-200.
8. Овчаренко С, Мітова О, Матяш В. (2019) Модельні характеристики функціональної та фізичної

References

1. Bezmirov M, Shynkaruk O. (2020). Trends and current problems of training high-class basketball players in modern conditions of globalization and popularization of basketball. *Fizichna kul'tura, sport ta zdorov'ya natsii: zbirnik naukovikh prats'*. Vinnitsya: TOV «Tvoriv». №9(28) s. 112-131. (in Ukrainian).
2. Borisova O.V., Sushko R.O. (2016). Rozvitok sportivnih igor v umovah globalizacii sportu. [metodichni rekomendacii]. K. 35 s. (in Ukrainian).
3. Ivchenko O.M. (2019). Comprehensive control of preparation of basketball players at the stage of early basic training [disertatsiya]. Dnipro; 327 s. (in Ukrainian).
4. Koriahin V.M., Blavt O.Z. (2019). Innovatsiini tekhnolohii testovoho kontroliu u fizychnomu vykhovanni i sporti. [monohrafiia]. Lviv. Vydavnytstvo «Lvivska politekhnika». 236 s. (in Ukrainian).
5. Kostyukevich V. M., Vrublevs'kii Є.P., Voznyuk T.V. [ta in.]. (2017). Theoretical and methodological foundations of control in physical training and sports [monografiya]. Za zag. red. V.M.Kostyukevicha. Vinnitsya TOV «Planer», 191 s. (in Ukrainian).
6. Mitova O.O. (2021). Theoretical and methodical bases of control in team sports games in the process of long-term improvement. dis. doktora. nauk z fiz. vikhovannya i sportu: 24.00.01. NUFVSU. K, 595 s. (in Ukrainian).
7. Mitova O., Shynkaruk O. (2022). Obruntuvannya pidkhotu do formuvannya sistemi kontrolyu u komandnikh sportivnih igrah. *Sportivniy visnyk Pryidniprov'ya*. 1. 190-200. (in Ukrainian).
8. Ovcharenko S., Mitova O., Matyash V. (2019). Modelni harakteristiki funktsionalnoyi ta fizyichnoi pidgotovlenosti futbolistiv iz tzerebralnim

- підготовленості футболістів із церебральним паралічем з урахуванням ступеня ураження опорно-рухового апарату. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2:30-36. DOI: 10.32540/2071-1476-2019-1-030.
9. Пікінер ОС. (2016). Рівень фізичної та функціональної підготовленості баскетболістів з вадами слуху. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культур. Фізична культура і спорт»*. 8(78K)16. 74-79.
10. Платонов В. Н. (2015). Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения: учебник [для тренеров]: в 2 кн. К.: Олимпийская литература, Кн. 2. 752 с.
11. Савченко В, Долбишева Н, Малойван Я. (2017). Комплексне вдосконалення фізичної та техніко-тактичної підготовленості висококваліфікованих волейболісток з порушенням опорно-рухового апарату. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 1. 135-142..
12. Собко ИН, Козина ЖЛ, Ермаков СС, Мушкета Р, Прусик К, Цеслицка М, Станкевич Б. (2014). Сравнительная характеристика физической и технической подготовленности женской сборной Украины и сборной Литвы по баскетболу (с нарушениями слуха) до и после подготовки к Дефлимпийским играм. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 10. 45-52.
13. Соловей ОМ, Гунченко ВВ. (2019). Провідні фізичні якості як фактор впливу на результат змагальної діяльності у пляжному волейболі. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 4. 85-94. DOI: 10.32540/2071-1476-2019-4-085
14. Холопов В., Безмилов М. (2020). Особливості реалізації стандартних положень під час розіграшу м'яча з позиції «check-ball» командами високої кваліфікації в баскетболі 3 × 3. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 4. 43-52.
15. Doroshenko E., Sushko R., Koryahin V., paralichem stupenya urajennya oporno-ruhovogo aparatu. *Sportivnyy visnyk Pryidniprov`ya*. 2. 30-36. DOI: 10.32540/2071-1476-2019-1-030 (in Ukrainian).
9. Pikiner O. S. (2016) Riven fizichnoi ta funktsionalnoyi pidgotovlenosti basketbolistiv z vadami sluhu. *Naukoviy chasopis Nacionalnogo pedagogichnogo universitetu imeni M.P.Dragomanova. Seriya № 15. «Naukovo-pedagogichni problemi fizichnoi kul'turi i sportu. Fizichna kul'tura i sport»*. 8(78K)16. 74-79. (in Ukrainian).
10. Platonov V. N. (2015). The system of training athletes in Olympic sports. General Theory and Its Practical Applications: A Textbook [for coaches]: v 2 kn. K.: Olimpiiskaya literatura. Kn. 2. 752 s. (in Russian).
11. Savchenko V., Dolbisheva N., Maloyvan Ya. (2017). Kompleksne vdoskonalennya fizyichnoi ta tehniko-taktichnoi pidgotovlenosti visokkvalifikovanih voleibolistok z porushennyam oporno-ruhovogo aparatu. *Sportivnyy visnyk Pryidniprov`ya*. 1. 135-142. (in Ukrainian).
12. Sobko I.N, Kozina Zh.L, Ermakov SS, Mushketa R, Prusik K, Tzeslitzka M, Stankevich B. (2014). Sravnitel'naya harakteristika fizicheskoy i tehnicheskoy podgotovlennosti jenskoy sbornoj Ukraini i sbornoj Litvi po basketbolu (s narusheniyami sluha) do i posle podgotovki k Deflimpiyskim igrām. *Pedagogika, psihologiya ta mediki-biologichni problemi fizichnogo vihovannya i sportu*. 10. 45-52. (in Russian).
13. Solovey OM, Gunchenko VV. (2019). Providni fizichni yakosti yak factor vplivu na rezultat zmagalnoi diyalnosti u plyajnomu voleyboli. *Sportivnyy visnyk Pryidniprov`ya*. 4. 85-94. DOI: 10.32540/2071-1476-2019-4-085 (in Ukrainian).
14. Holopov V., Bezmolov M. (2020). Osoblivosti realizacii standartnih polojen pid chas rozigrashu m'yacha z pozitzii «check-ball» komandami visokoi kvalifikacii v basketboli 3x3. *Teoriya i metodika fizichnogo vihovannya i sportu*. 4: 43-52. (in Ukrainian).

- Pityn M., Tkalich I., Blavt O. (2020). The competitive activity structure of highly skilled basketball players on the basis of factor analysis methods. *Human Movement*. 2019. vol.20(4). P.33-40. doi:<https://doi.org/10.5114/hm.2019.8509> 1. pdf.
16. Doroshenko E., Sushko R., Shamardin V., Prykhodko V., Shapovalova I., Yelisieieva D., Demidova O., Yakovenko A. Analysis of the competitive activity structure of skilled female basketball players. *Teoriâ Ta Metodika Fizičnogo Vihovannâ* 20 (4), 219-227. DOI: 10.17309/tmfv.2020.4.04
17. Giorgio Gandolfi. *NBA Coaches Playbook. Techniques, tactics, and teaching points*. *Human Kinetics*. 344 p.
18. Mondoni M. (2020). *General guidelines of minibasketball*. Italy, Roma. 120 p.
19. Oliinyk, I., Doroshenko, E., Melnyk, M., Sushko, R., Tyshchenko, V., & Shamardin, V. (2021). *Modern Approaches to Analysis of Technical and Tactical Actions of Skilled Volleyball Players*. *Teoriâ ta Metodika Fizičnogo Vihovannâ*, 21(3), 235-243. <https://doi.org/10.17309/tmfv.2021.3.07>
20. Sushko R, Vysochina N, Vorobiova A, Doroshenko E, Pastuhova V, Vysochin F. (2019). Psychological selection in game sports on the basketball example. *Journal of Physical Education and Sport*. 19(3):250:1708-1714.
21. Tyshchenko V, Lisenchuk G, Odynets T, Cherednichenko I, Lytvynenko ., Boretska N, Semeryak Z. (2019). The concept of building control for certain components of the system for training handball players. *Journal of Physical Education and Sport*. 19(4):1380-1385. DOI:10.7752/jpes.2019.s4200
22. <https://themoney.co/ru/top-10-des-sports-les-plus-populaires-au-monde-en-> (2021). Топ-10 самых популярных видов спорта в мире в 2021 году
15. Doroshenko E., Sushko R., Koryahin V., Pityn M., Tkalich I., Blavt O. The competitive activity structure of highly skilled basketball players on the basis of factor analysis methods. *Human Movement*. 2019. vol.20(4). P.33-40. doi:<https://doi.org/10.5114/hm.2019.8509> 1. pdf.
16. Doroshenko E., Sushko R., Koryahin V., Pityn M., Tkalich I., Blavt O. The competitive activity structure of highly skilled basketball players on the basis of factor analysis methods. *Human Movement*. 2019. vol.20(4). P.33-40. doi:<https://doi.org/10.5114/hm.2019.8509> 1. pdf.
17. Giorgio Gandolfi. (2014). *NBA Coaches Playbook. Techniques, tactics, and teaching points*. *Human Kinetics*. 344 p.
18. Mondoni M. (2021). *General guidelines of minibasketball*. Italy, Roma, 120 p. (in Italian).
19. Oliinyk, I., Doroshenko, E., Melnyk, M., Sushko, R., Tyshchenko, V., & Shamardin, V. (2021). *Modern Approaches to Analysis of Technical and Tactical Actions of Skilled Volleyball Players*. *Teoriâ ta Metodika Fizičnogo Vihovannâ*, 21(3), 235-243. <https://doi.org/10.17309/tmfv.2021.3.07>
20. Sushko R, Vysochina N, Vorobiova A, Doroshenko E, Pastuhova V, Vysochin F. (2019). Psychological selection in game sports on the basketball example. *Journal of Physical Education and Sport*. №19(3):250:1708-1714.
21. Tyshchenko V, Lisenchuk G, Odynets T, Cherednichenko I, Lytvynenko, Boretska N, Semeryak Z. (2019) The concept of building control for certain components of the system for training handball players. *Journal of Physical Education and Sport*. №19(4):1380-1385. DOI:10.7752/jpes.2019.s4200
22. <https://themoney.co/ru/top-10-des-sports-les-plus-populaires-au-monde-en-2021/>

DOI: 10.31652/2071-5285-2022-13(32)-198-211

Відомості про автора:

Мітова О. О.; orcid.org/0000-0002-4309-9261; elenamitova@ukr.net; Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту, вул. Набережна Перемоги, 10, Дніпро, 49094, Україна.